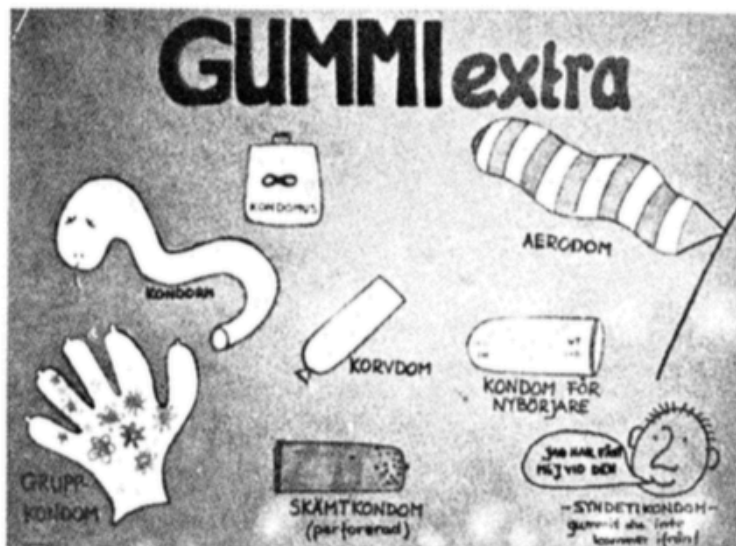

Från-utställning gjord av gymnasieelever i Lycksele.

Det här är den andra av tre artiklar om den sexualpolitiska utvecklingen i Sverige från 1880 fram till idag. Den har anpassats efter att ge den historiska bakgrunden till den generation som numret handlar om, dagens tonåringar.

Den första artikeln, "Kärlek utan barn — en samhällsfara?" behandlade tiden 1880—1911 och var införd i 1/76. I den tredje artikeln kommer perioden 1911—1938 att tas upp.

Från spara till slösa

Hjördis Levin och Harriet Clayhills om den förändrade synen på sexualiteten 1938–1975

"Jag drömmer om den dag då alla barn som föds är välkomna, alla män och kvinnor jämlika och sexualiteten är ett uttryck för innerlighet, njutning och ömhet."

Så sade en gång Elise Ottesen-Jensen, den stora pionjären, som trodde på att sexuell frigörelse och mänsklig utveckling skulle gå hand i hand.

Idag har vi sexuell frigörelse i alla avseenden som kan mätas med yttre mått. Det svenska samhället är "kontraceptivt" d v s den sociala kontrollen över sexualiteten bygger inte mer på tystnad och tabun utan på "fullständig in-

formation och adekvata preventivvanor."

Men samtidigt finns en lös-sam porrmarknad, en hård exploatering av kvinnor i kombination med mängder av falsk romantik kring den enda stora Kärleken. Varför blev det så här?

Förbuden som försvann i det dynamiska samhället.

1938 upphävdes 1910 års preventivlag, vilket betydde, att det formella hindret försvann när det gällde sexualupplysning och propaganda för preventivmedel. I praktiken hade sådant förekommit tämligen öppet sedan mitten av tjugotalet.

1933 bildades Riksförbundet för sexuell upplysning, som ordnade föreläsningar, gav ut

skrifter och praktiserade preventivrådgivning. 1942 infördes sexualundervisning som frivilligt ämne i skolorna. 1944 kom den första lärarhandledningen för sexualundervisning, som dock fortfarande hävdade att sexuellt samliv endast borde förekomma inom äktenskapet och ha fortplantning som mål.

Men de gamla tabubegreppen höll på att mista sin kraft i takt med samhällets förändrade ekonomiska struktur.

Vid andra världskrigets slut hade Sverige i motsats till de flesta andra länder i Europa en oförstörd produktionsapparat och en intakt befolkning.

Produktionen ökade, vinsterna ökade, arbetarna fick

under flera år reaktioner-
bättringar. Reformen kom i
långa rader: allmänna barn-
bidrag, moderskapspenning,
sjukförsäkring, ATP... Det
gamla sparsamhetssamhället
var på väg att förändras till
ett konsumtionssamhälle.

Detta är också en av förut-
sättningarna för en övergång
från en puritansk återhåll-
samhetsmoral till en njut-
ningsmoral, som går ut på att
mänskan skall ta för sig av
allt som bjuds och leva för
stunden.

Samhället företog nu en rad
åtgärder som skulle göra det
lättare för alla att på ett fritt

Elise Ottesen-Jensen.

och sakligt sätt organisera sitt
sexualliv. 1946 blev apoteken
skyldiga att tillhandahålla
preventivmedel för alla som
frågade efter dem, även ton-
åringar. 1948 beslutades om
gratis pessarinprovning på
mödrvårdscentralerna.

1955 blev sexualundervis-
ningen i skolorna obligato-
risk. 1956 års lärarhandled-
ning var ett framsteg, men
gick ännu inte in för upplys-
ning om preventivmedel. Det
hävdades fortfarande från si-
na håll, att kunskap om så-

dant skulle fördriva ungas-
mens moral. Drömmen om
ungdomens kyskhet svarade
emellertid inte mot verklig-
heten. Föräktenskapligt samlag,
i varje fall inom de klasser där
egendom och ägande inte spel-
lat någon roll, har en gammal
tradition med ursprung i det
agrara samhället. Detta kan
möjligen förklara att de mo-
derna friheterna så snabbt ac-
cepterats av en majoritet av
svenska folket. Så fler unga
flickor blev med barn och de
veneriska sjukdomarna ökade
bland ungdomen, trots att de
gick tillbaka i stort. RFSU
ordnade en kampanj för att nå
de unga, bl a talade den sju-
tioåriga Elise Ottesen-Jensen
1956 på danspalatset Nalen
om trohet, ansvar och preven-
tivmedel.

I mitten av sextioalet, när
intresset för sexfrågor ökade,
ordnade RFSU en box med
broschyrer och preventivme-
del och gick ut i skolorna. Bo-
ken "Samspel" såldes 1967-73
i 100 000 exemplar, och man
fick en ny klientgrupp: skol-
flickorna. "Kopparsjuan", en
spiral med kopparråd som
kunde användas även av
kvinnor som inte fött barn,
kom ut på försök 1970, och en
byrå för sexual- och preven-
tivrådgivning öppnades av
skoldirektionen i Stockholm.

Även för vuxna kvinnor
fungerade preventivrådgiv-
ningen under många år myc-
ket bristfälligt. Mödrvårds-
centralerna dröjde länge in-
nan de tillhandahöll en ade-
kvat rådgivning. Dels berodde
detta på bristande resurser,
dels på personalens inställ-
ning. Inte förrän 1972 ordna-
des den första kursen för
barnmorskor i antikonception
och preventivmedelsrådgiv-
ning. Ända till och med 1957
stod RFSU så gott som ensamt
för svenska kvinnors tillgång
till preventivmedel. Så här
gick det till på riksförbundets
klinik på Kungsgatan 1954:

En vanlig annons år 1962.

**"Ingen tidsbeställning
förekom. Klockan 18.00
brukade väntrummet vara
fullt av kvinnor som väntade
— många stående ända ut i
korridorerna. Alla kunde inte
inte tas emot. Vi hade tre
pinnar med bricker som vi
satte ut vid ett givet klockslag
— 5 gula bricker till
psykiatern, 10 röda till gyne-
kologen och massor med blå
bricker för pessarinprovning-
arna, som vi sköterskor sköt-
te. Kvinnorna fick rusa fram
och slita åt sig rätt bricka —
de som inte hann fram fick
komma åter en annan kväll!"**

Det är lätt att förstå att
många kvinnor inte skaffade
sig pessarin vilket vid den här
tiden var det enda något så
när tillförlitliga skyddsmedlet
för kvinnor, utan fortsatte att
förlita sig på mannen. År 1971
användes avbrutet samlag,
rytmmetoden eller ingen me-
tod alls vid mer än en fjärde-
del av alla samlag.

P-pillret som för första
gången gav kvinnorna möjlig-
het att verkligen råda över sin
egen kropp, släpptes ut på
marknaden 1964. 1966 får ca
150 000 svenska kvinnor p-pil-
ler. Samtidigt kom alarme-
rande rapporter om pillrens
biverkningar och många före-

drog den billigare spiralen, som släpptes ut samma år.

Nackdelen med de nya preventivmedlen var att de krävde regelbundna läkarkontakter — köerna växte. Dessutom skyddade de inte mot könssjukdomar. Följaktligen gick gonorrésiffrorna i höjden igen och RFSU drog igång en ny kondomkampanj. 1971 användes kondom vid 41 % av alla samlag.

Idag kan preventivmedel och rådgivning erhållas på mödravårdscentralerna och på sjukhusens kvinnokliniker och gynekologmottagningar, hos en del distriktsläkare, hos privatläkare och hos RFSU. Pessar och spiral är gratis. P-piller och kondomer kan erhållas gratis i begränsad omfattning. Vi har således en någorlunda fullständig information och så adekvata preventivmedel som det just nu går att erhålla. Men har vi adekvata preventivvanor? Det har visat sig att det fortfarande finns en tendens hos kvinnor att överlämna preventivfrågan till männen och det finns en tendens hos killar att de inte tycker det är tufft att använda preventivmedel.

"Dynamiken" börjar visa biverkningar.

Året 1965 kan ses som en vändpunkt i vår moderna historia. Då bröts den trend av kontinuerlig högkonjunktur som pågått under åtskilliga år.

Samhället är genomorganiserat, mänskorna välanpassade, levnadsstandarden har höjts jämnt och stadigt och det finns en social grundtrygghet. Den nioåriga grundskolan skall ge alla en likvärdig chans till utbildning.

Men något händer under ytan: en process rullar på som betecknas med nya ord: "strukturrationalisering", "friställning", "omskolning". Flera företag slås ihop till färre större och andra fö-

retag läggs ner. Människor flyttas från "glesbygder" till större städer. Under åren 1945—69 skedde 3 576 sammanslagningar av industriföretag i Sverige. Nära hälften av dem under åren 1965—69.

Med centralisering och koncentration följer en hårdare och intensivare produktionstakt inom industrin. Kapitalet utnyttjas intensivare. Stressen och jättet på arbetsplatserna ökar. Ackordsystemet breder ut sig. Och framför allt: för första gången i den svenska industrialismens historia börjar det absoluta antalet anställda inom industrin att sjunka. Från mitten av sextiotalet stiger arbetslösheten. Särskilt hårt drabbas de äldre arbetarna, kvinnorna och ungdom utan utbildning, därför att kapital i första hand satsas på tekniska förbättringar i företag som redan är lönande, medan mindre lönande s k arbetsintensiva företag lämnas därefter.

Sexualiteten blir en vara

Det är också från mitten av 1960-talet som ett nytt intresse för sexualiteten gör sig gällande. Man kan se 1965 som slutet på en långvarig period av återhållsam sexualmoral, men också som övergången till något, som inte är det slags frigörelse som pionjärerna hade tänkt sig. Den nya sexsynen har kallats "hedonistisk" eller "pseudohedonistisk", "njutningsmoral" och "konsumtionsmoral".

Det är nu porrtidningarna blir "gynekologiskt arbetsmaterial". Det är nu den rent kvantitativa mätbara orgasmens och "ställningarnas" betydelse framhävs. Sexualiteten teknokratiseras och mekaniseras. Människor blir maskiner och automater. Det gäller att trycka på de rätta knapparna. En lång rad kärleksböcker kommer ut. Den skön-

litterära pornografin blir allt frispråkigare.

Det är vid mitten av sextiotalet som p-pillet och spiralen släpps ut. Det blir lättare att få abort. Man börjar utreda den svenska sexualiteten och man tillsätter en abortkommitté som skall syna abortlagen i sömmarna. Har förändringen i ekonomin något med synen på barnalstringen att göra?

Det är nu som det blir fart i skolornas sexualundervisning, som upplysningsfilmerna börjar dyka upp på de stora bioograferna och porrfilmsbiografer, sexklubbar och sexbutiker växer fram på bakgatorna. År 1970 kommer en lag som säger att ingen bild eller skrift kan anklagas enbart för sitt sexuella innehåll. Det måste vara "våld" eller "förråande" inslag med för att åtal skall kunna väckas.

Det är verkligen "fritt fram", men det blir ändå något av tvång över det hela. Sexualiteten tränger sig på. Den kommersialiseras och görs till en vara. Den ingår i reklam och annonser, där kvinnan utnyttjas som köpare, men också själv framställs som en vara. Hon konsumerar och förleder till konsumtion.

Sexualiteten lockar i reklamen men flyr själv ständigt undan. Löftet om den underköna kvinnan uppfylls inte. Själva varuinköpet ger ett ögonblicks tillfredsställelse men ingen fullständig sådan. Nya behov skapas ständigt. Köparen jagar vidare till nästa vara lockad av nästa sexobjekt. Inköpet ger lustupplevelse men skapar underkastelse.

Så snart sexualiteten blev "godkänd" blev den också kommersialiserad. Eller godkändes den för att kunna kommersialiseras? Den upphörde dock att vara en fara för samhällsordningen; långtifrån att påvisa förtrycket hjälper nu sexmarknaden till med att

dölja orättvisorna och att pacificera de missnöjda.

Den stora kärleken är också lönsam

Om man nu förutsätter, att den sexuella liberalisering som skett också medfört sexuell jämlikhet mellan män och kvinnor, hur kommer det sig då att reklamen vänder sig till männen med kvinnor som lockbeten? Hur kommer det sig att pornografin framställer mannen som den aktive älskaren och kvinnan som det passiva föremålet? Hur kan en förtäckt bordellverksamhet i form av sexklubbar och poseringsateljéer växa upp som svampar ur jorden och dagstidningarna vimla av porrannonser? Hur kan det finnas en marknad för sådant om sexualiteten faktiskt är fri och jämlik?

En enkätundersökning visade att 80 % av de tillfrågade kvinnorna hävdade att "Sexuellt umgänge ska man endast ha med den man är kär i." (medan knappt 50 % av männen hade denna åsikt) (Elisson 1971). Vidare tog tre gånger fler män än kvinnor bestämt avstånd från kravet på kärlek och förälskelse i samband med sex. Kvinnor visade genomgående en mera "romantisk" uppfattning av kärleksmoralen. Det har samband med deras uppfattning om sin "roll" som fortfarande följer invanda spår. Och kan det egentligen vara annorlunda? Den svenska kvinnan har visserligen fått samma politiska, ekonomiska och juridiska rättigheter som mannen, men hon har ännu inte på långt när nått ekonomisk jämlikhet — och därmed är hennes ställning i många avseenden låst.

"kravet på kärlek tycks, så som det anammats huvudsakligen av kvinnor, snarast vara en anpassning till traditionell återhållsamhetsmoral — ett accepteran-

Shield. Kroppsdeodoranten.

*ördig ren
h fräsch i ett och samma tvätttag.*

Uttryck för vår tids åsikter om kvinnokroppen.

de av oskuldsdyrkan och äganderättskrav. Kvinnan skall "skänka" bort sin rena och obrukade kropp till den hon älskar." (Eliasson)

Det finns risk för att skillnaderna kommer att öka ju mera liberaliseringen/kommersialiseringen breder ut sig.

"De (många) män som tar avstånd från den romantiska kärleksmoralens restriktioner" ägnar sig åt "ett betydligt mer "vidlyftigt" sexualliv än de (få) kvinnor som har samma oromantiska — liberala inställning." (Eliasson)

Njutningsmoralen hos män tar sig uttryck i att de vill ha fler partners, hos kvinnor i att de vill ha samlag ofta.

Också flickors/kvinnors intresse för romantiska kärleks-

upplevelser utnyttjas som bekant kommersiellt i serie- och novellmagasinen för de yngsta och vidare upp i åldrarna i en förljungen populärpress.

Varför är kärleksdrömmen en del av kvinnorollen?

Romantiken som kulturströmning uppstod i Europa i samband med det industriella genombrottet i början av 1800-talet. Den blev en proteströrelse bland konstnärer och intellektuella mot den determinism och mekanism som hörde ihop med den nya naturvetenskapen och den nya tekniken. Romantiken hävdade känslan mot förnuftet, intuitionen mot logiken osv., i stort sätt egenskaper som kom att uppfattas som "kvinnliga" i motsats till teknologins "manliga" värdeskalor.

På det sexuella planet var romantiken en revolt mot samhällets kontroll av kärleken. Känslan skulle förena människor och inte ekonomi och egendom. Som övriga liberala krav har detta givit viktiga bidrag till frigörelse från ett system som stelnat och måste brytas sönder. Den romantiska kärleken har förenat människor ur olika samhällsklasser, den har trotsat släktens krav på kontroll av giftermålen, den har berättigat och upphöjt den föräktenskapliga och även den utomäktenskapliga förbindelsen.

Men efter att ha varit en frigörande kraft har den romantiska kärleksideologin vid en viss tidpunkt i utvecklingen övergått till att bli konserverande.

Hur denna förskjutning gått till märker man bl a hos Ellen Key, den idealistiska och jungfruliga, som kom att bli den romantiska lidelsens profetissa i Sverige.

Enligt Ellen Key var kvinnans sanna natur erotisk. Hennes väsen kunde endast

Bilderna till den här artikeln är dels fotograferade av Curt Carlsson och dels hämtade ur *Nycop* m fl: 40 år med RFSU.

fullbordas genom att hon älskade och födde barn, givetvis med den Ende Rätte. På så sätt skulle kvinnan förädla det kommande släktet. Kvinnor som inte kunde eller ville välja uppgiften som maka och mor kunde utveckla sin "samhällsmöderlighet" som lärarinnor, läkare, konstnärinnor osv.

Key hade visst inflytande på den socialdemokratiska kvinnorörelsen och bidrog säkert till att fackföreningar och parti så tveklöst gick in för att göra männens löner till försörjarlöner och kvinnorna till hemmafruar.

Också Sigmund Freuds läror har haft betydelse för konserverandet av uppfattningen att kvinnan en gång för alla är biologiskt programmerad för moderskap och känslosvall. En riktig kvinna är lycklig först när hon fått ett barn som ersättning för den penis hon saknar. Kvinnors krav på sexuell och intellektuell jämlikhet avfärdas som ett uttryck för penisavund.

Frigörelseprocessen som stannade på halva vägen.

Vi har således konstaterat att sexualiteten i växelverkan med hela samhällsutvecklingen och med hjälp av idéer om bl a den romantiska kärlekens rätt har genomgått en frigörelseprocess.

Denna kunde ha fått en positivare utgång — om kvinnans ekonomiska frigörelse också genomförts. Detta skulle emellertid ha krävt ett helt annat ekonomiskt samhällssystem.

Vad som har hänt är att det reformistiska systemet hittills har låst fast "könsrollerna" i

Intressanta årtal

- 1938 Ny abortlag.
Ny preventivlag.
- 1942 Befolkningsutredningen tillsätts.
- 1942 Sexualundervisningen frivilligt ämne i skolorna.
- 1944Handledning för sexualundervisning i skolan.
- 1944 Det generella straffet för homosexuella och straffet för tidelag upphävs.
- 1946 "Förutsedd svaghet" tillkommer som abortindikation.
- 1946 Apoteken föreläggs skyldighet av staten att tillhandahålla preventivmedel åt alla som frågar efter det, även tonåringar.
- 1947 Allmänt barnbidrag.
- 1948 Riksdagen beslutar om gratis utprovning av pessar vid mödravårdscentralerna.
- 1950 Abortkommitté tillsätts.
- 1955 Sexualundervisning i skolorna obligatorisk.
- 1955 Obligatorisk moderskapspenning för alla mödrar.
- 1956 Ny lärarhandledning för sexualundervisningen i skolorna.
- 1959 Förbud mot utomhusförsäljning av preventivmedel uppbävs.
- 1963 Fosterskadeindikationen tillkom.
- 1964 P-piller tillåts som preventivmedel.
- 1964 Polensaborterna gör abortlagen aktuell.
- 1964 Sexualutredningen (USSU) tillsätts.
- 1965 Ny abortkommitté.
- 1966 Spiralen tillåts.
- 1968 Inge och Sten öppnar sexspalt i Expressen.
- 1969 Den första "Blommor och Bin"-butiken.
- 1969 Moderskapspenning minst 1 080:—
- 1970 Tillståndstvånget för försäljning av preventivmedel slopades.
- 1970 Lag enligt vilken inget skrivet eller några bil-

der kan bli orsak till åtal endast på grund av sitt sexuella innehåll.

- 1971 Försäljningstillståndet för kondomer slopas.
- 1971 Abortkommitténs betänkande.
- 1972 Minipiller. Kopparspiral.
- 1973 Arbetsgrupp för att studera preventivmedelsrådgivningen m m tillsätts av regeringen.
- 1974 Föräldraförsäkring som jämställer bägge föräldrarna i barnvårdarfrågor.
- 1975 Ny abortlag. Kvinnan så gott som fullständig frihet till abort.
- 1976 Fri sterilisering av män.

Litteratur

SOU 1969:2 Om sexuallivet i Sverige. Värderingar, normer, beteenden i sociologins tolkning av Hans Zetterberg. Sthlm 1969.

Eliasson, Rosmari, Samhälle, sexualmoral, könsroller, Lund 1971.

Andersson, Sten, Freud, Reich och den förtryckta sexualiteten. Lund 1975.

Reiche Reimut, Sexualitet og klassekamp. Oslo 1971.

Brøgger, Suzanne Fräls oss från kärleken. Stockholm 1974.

Hägg/Werkmäster, Kvinnor och sex. Uddevalla 1973.

Reich Wilhelm, Den sexuella revolutionen. Stockholm 1971.

Reich Wilhelm, De ungas sexuella kamp. (Röda böcker 2) Kristianstad 1972.

Liljeström, Rita, A Study of Abortion in Sweden. Stockholm 1974.

Nycop/Swanberg/Sörlin, 40 år med RFSU. Stockholm 1973.

Ottesen-Jensen, Elise, Och livet skrev. Stockholm 1965. Livet skrev vidare. Stockholm 1966.

Mannheimer, Eva, Idématerial kring ungdom och sexualitet. Gbg 1975.

de gamla borgerliga formerna — dominans från mannens sida och underordning från kvinnans. Detta blev uppenbart, när den svenska kapitalismen vid mitten av sextiotalet gick in i en ny fas, den statsmonopolistiska. Den "sexuella frigörelsen" kunde då utnyttjas på ett dubbelmoraliskt sätt för att öka en konsumtion som höll på att stagnera, avleda otillfredsställelse och vantrivsel i ett alltmer hektiskt arbetsliv, tjäna pengar på dem som hade råd att betala för sexuella extravaganser och utnyttja unga kvinnor som drabbades av den ökande arbetslösheten.

Det var helt på männens villkor som "frigörelsen" skedde. Att kvinnor alltmer accepterar och övertar manliga normer och beteenden (den yngsta generationens kvinnor visar i högre grad en oromantisk inställning) kan lika gärna vara ett bevis på manssamhällets dominans som på kvinnans ökade frihet. Mansrollen är i sig varken "friare" eller "mänskligare" än kvinnorollen. Ett fullständigt särskiljande av sexualiteten från känslor och ömhet befrämjar lika lite mänsklig utveckling och mänskliga relationer som ett totalt uppgående i romantiska svärmerier och dagdrömmar.

Den positiva i den sexuella frigörelsen som sådan får för den skull inte glömmas bort. Vi vill inte ha tillbaka fördomarna och förljugenheten, "kampen för sexuell frigörelse kan och bör vara ett led i